SOCIAL REALISM BETWEEN EUROPEITY AND DOGMA

Nicoleta Sălcudeanu
PhD, "Ghe. Şincai" Research Institute of the Romanian Academy, Tîrgu Mureş

Abstract: Socialist realism or "jdanovism", as rightly defined by Sanda Cordoş, benefits itself of a certain kind of expressiveness and it can not be isolated from certain influences that fed it, nor of further influence. But, unlike the other European infiltration, it is a form of imposed cultural influence or, in the most optimistic case, "borrowed" through ideological channels. A somewhat forced synchronization. How fertile was it for the development of Romanian culture, we know: an aesthetic abortion, sterility of literary expressivity. On the other hand, an unfortunate consequence of this "synchrony" was the establishment of a relationship of brutal subordination of the writer towards the political power, he falling in a in cruel bondage to dogma.

Keywords: socialist realism, literature, ideology, culture, Europeanism

Literatura română postbelică pare să se prezinte ca o ruptură în cadenţa contrapunctului europeism-tradiţionalism, cadenţă ce a ritmat continuu mişcarea cultural-ideologică românească. Întâi de toate, trebuie să precizăm că nu există simetrie în baleiajul culturii române între progresism şi reacţionarism. Modelul junimist este, poate, cel mai ilustrativ. Şi anume, acela al inovaţiei în tradiţie. Nu este însă şi singurul. Niciodată, decât poate în ipostazele sale extreme (v. avangardismul sau sămănătorismul), paradigma culturală nu s-a înfăţişat în forme pure. Fenomenele nu pot fi privite separat. Există o dinamică subterană, o dialectică ce produce în final o formă de sincretism cultural. Întotdeauna aproape tradiţionalismul s-a înfăţişat cu striaţii inovaţionale, iar inovaţia a prezentat mai mereu un element de prudenţă tradiţionalistă. Imbricarea fondului cu forma a reprezentat mai întotdeauna respiraţia somatică a culturii române. Nu trebuie să uităm însă că o proporţie semnificativă a creaţiei culturale s-a bayat pe împrumut. Acesta nu este un fenomen pur românesc. De totdeauna culturile au fost permeabile între ele, nu au evoluat în mediu anaerob, ci au prezentat o reţea fină de capilare prin care influenţele, împrumuturile respirau în voie. Literatura română nu putea fi o excepţie.

De aceea, nici măcar paranteza comunistă n-a reprezentat decât o ipostază alambicată a aceleiaşi predispoziţii mai mult sau mai puţin mefiente a schimbului cultural, cu accent pe împrumut. Chiar şi "obsedantul deceniu", impropriu numit "proletcultism", definit de Sanda Cordoş, pe bună dreptate "jdanovism" (termen descinzând din coordonatele impuse, prin discursul său, de Jdanov, la 17 august 1934, la Primul Congres al Uniunii Scriitorilor Sovietici), este rezultatul unui schimb cultural întortochiat. După cum, cu extremă precizie, circumscrie ideea de proletcultism în opoziţie cu "jdanovismul", tânăra cercetătoare atrage atenţia asupra faptului că Proletcultul reprezintă un fenomen literar episodic în Rusia sovietică, devenit, în timp, o formă de disidenţă culturală, dezavuată chiar de ideologi: "…Lenin nu e dispus să crediteze nici Proletcultul, organizaţie culturală extrem de activă care îşi propune explicit să promoveze o cultură a proletariatului revoluţionar prin conferinţe, centre şi ateliere artistice. Neînţelegerile ideologice dintre Lenin şi A. A. Bogdanov,

BDD-A23152 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:59 UTC)

doctrinarul Proletcultului, datează din 1909 când Lenin îl acuză pe Bogdanov că sub denumirea de «cultură proletară» promovează concepţii reacţionare”[1]

Dacă urmărim rădăcinile avangardiste, cu puncte de iradiere în Elveţia, Franţa sau Italia, ale poeticii realist-socialiste, descoperim un paradox: acela că nici măcar “jdanovismul” impus de la Moscova nu este un fenomen spontaneu şi nu e nici pe departe un tipar inaugural, o enclavă culturală. Paradoxal, “jdanovismul” românesc îşi trage seva din avangarda europeană, iar faptul este copios şi acribios demonstrat de studiul Sandei Cordoş. Spre deosebire însă de alte infiltrări europene, acesta este o formă de influenţă culturală impusă sau, în cel mai optimist caz, „împrumutată” pe canale ideologice. O sincronizare oarecum forţată. Cât de fertilă a fost ea pentru evoluţia culturii româneşti, se ştie: un raptus estetic, o sicitate a expresivităţii în plan literar. Pe de altă parte, o consecinţă nefastă a acestei “sincronii” a fost instaurarea unei relaţii de subordonare brutală a scriitorului faţă de puterea politică, acesta trezindu-se într-o cruntă vasalitate faţă de dogmă. Gustul estetic şi libertatea interioară se resorb în structurile rigide ale unei poetici simpliste, rudimentare, schematice.

Există însă şi o carieră surprinzătoare – s-ar putea spune – a expresivităţii „jdanovosmului” cultural, şi aceasta se petrece la nivelul receptării în timp. Peste ani, poetica realist-socialistă a suferit o mutaţie semnificativă. Poemele, proza vremii, citite azi, pot avea efecte surprinzătoare asupra receptorului, putând fi asimilate pe un portativ ce se întinde de la cheia umoristică involuntară, la cea a nostalgiei. Este evident că, aşa cum a demonstrat Eugen Negrici[2] că există o expresivitate involuntară a scrierilor vechi fără intenţii calofile, tot aşa literatura, arta plastică, muzica etc. realist.socialiste sunt îmbibate cu un curcubeu întreg de expresivităţi.

În freatica sa însă, fenomenul este infinit mai complicat. Ideea de “criză a culturii”, pe care, cu sagacitate, tot Sanda Cordoş o defineşte, reprezintă, de fapt, o “temă occidentală” pe care, la o primă vedere, “cultura Europei răsăritene nu se arată, în general, preocupată să şi-o însuşească”, dar, precizează autoarea, “aceasta nu trebuie să ne îndemne să credem că Estul ar fi reprezentat, la răspântia dintre veacuri ori în deceniile ce vor urma, obrazul vesel al Europei şi nici că problemele majore ale culturii apusene ar fi fost necunoscute în Răsărit. Dimpotrivă, atât cultura rusă, cât şi cultura română sunt profund interesate de mişcarea culturală occidentală, indiferent dacă extrag de aici modele demne de transportat în propriul areal sau doar repere (neîndoielnic majore) cărora li se contrapune, într-o emulaţie negativă, spiritul naţional”. E vorba de disputa dintre fond şi formă, de rezistenţa fondului la noi conţinuturi pe care, totuşi le vor apropria într-un târziu, chiar dacă distorsionat. “Îmbrăcând forme radicale sau proiectând coabitări paşnice, de natură sintetică (între specificul naţional şi creaţia universală), aceste dezbateri sunt în măsură să stabilească vârsta culturilor şi, mai ales, a literaturilor naţionale în interiorul cărora sunt purtate. Literatura română şi literatura rusă sunt literaturi tinere care încearcă – intrând în dialog cu modernitatea bazată pe o lungă şi coerentă tradiţie a literaturii occidentale – să-şi configureze propria identitate”[3]. Desigur, influenţa occidentală a fost preluată, de către culturile tinere, într-o manieră eclectică, dar certamente “tehnici, teme, motive vor tranzita fără probleme, spre literatura Răsăritului; matricea însă, în care acestea se dezvoltă în Occident şi care generează sentimentul finitudinii şi chiar spectrul epuizării şi al sterilităţii rămâne străină unor întemeietori care au o lume de construit”[4]. Un lucru extrem de important, subliniat de tânăra cercetătoare, reprezintă o contradicţie: “aceste influenţe occidentale vor precipita nu o dată în complexe culturale ce se vor întoarce contra

[1] Sanda Cordoş, *Literatura între revoluţie şi reacţiune. Problema crizei în literatura română şi rusă a secolului XX*, Ediţia a II-a adăugită, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 2003, pp. 61-62.
[2] Eugen Negrici, *Expresivitatea involuntară*, Cartea Românească, 1977.
[3] Idem, p. 45.
[4] Idem, p. 46.

BDD-A23152 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:59 UTC)

modelelor”[5]. Pe această filieră sofisticată, până şi “jdanovismul” reprezintă o astfel de tentativă de construire a unei identităţi culturale. Se ştie cât de păguboasă, dar, dacă păstrăm o anume distanţă, şi o avem, epurată de orice fel de emoţii, fenomenul poate fi privit mult mai relaxat. Tendinţa aproape unanimă este însă, şi astăzi, aceea a unei negări vehemente, tranşante, aceea a „înfierării” indignate, a respingerii fenomenului ca pe o boală ruşinoasă. Uităm că el nu poate fi negat, indiferent de cât de indignaţi am fi, şi că face parte – vrem nu vrem – din istoria noastră culturală, cum şi din istoria mare, deopotrivă.

O atitudine oarecum similară are şi Monica Enache, într-un număr recent al „Observatorului Cultural”[6]. Într-un studiu consacrat realismului socialist în artele plastice, autoarea consideră, axiomatic, că acesta „nu poate fi considerat un stil sau un curent artistic, din moment ce nu i se pot defini o platformă pe teritoriul plastic, un fond de idei coagulate filozofic şi o formă în acord cu acestea”. Însă cum l-am putea defini altfel, dat fiind că dispune de un curcubeu al expresivităţii ce îl decupează categoric de alte stiluri şi curente? Este adevărat că „termenul va fi reinterpretat permanent, din ce în ce mai permisiv la nivel estetic, în funcţie de nevoile politice de moment”, este adevărat că principala componentă a sa este pura propagandă. Ne putem întreba însă este aceasta singura formă de expresivitate ce abuzează de propagandă? Întrebare retorică. Autoarea recunoaşte componenta estetică, dar o tratează din perspectiva unei alte paradigme, cea ideologică. În pofida acestor rezerve, este un studiu bine documentat ce contextualizează fenomenul la modul profesionist.

Un lucru cert e că literatura română a “obsedantului deceniu”, cum defineşte perioada Marin Preda, este, şi ea, rezultatul unui fel anume de precipitări culturale transformată în complex, a unei predispoziţii culturale europene preluate, anamorfozate într-atât încât să parvină la situaţia de inamic al modelului genuin.

BIBLIOGRAPHY:

Cordoş, Sanda, *Literatura între revoluţie şi reacţiune. Problema crizei în literatura română şi rusă a secolului XX*, Ediţia a II-a adăugită, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 2003.

Ornea, Zigu, *Formula sufletească a românului*, în *România literară*, nr. 1 / 10-16 ianuarie 2001, p. 9.

Negrici, Eugen, *Expresivitatea involuntară*, Cartea Românească, 1977.

[5] Idem, p. 47.
[6] Monica Enache, *Ce este realismul socialist?*, în *Observator Cultural*, nr. 805 / 13 ianuarie 2016.

BDD-A23152 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:59 UTC)